

Анастасија Ѓурчинова

НОМАДИЗАМ И ФЕМИНИЗАМ

осврт за книгата *Номадскиот субјект* од Роза Браидоти (Rosi Braidotti, *Soggetto nomade. Femminismo e crisi della modernità*, Roma, Donzelli, 1995)

Феминистичката мисла на крајот од 20 век понуди неколку фигуративни претставувања на поимот на *субјектот*. Сите тие се гранични, подвижни, менливи, флуидни, хибридни, плурални и многукратни. Од множеството предлози, како фигури за новите облици на субјективноста, вреди да се споменат: „позиционираните субјекти“ на Адриен Рич (Rich, Adrienne: “Notes towards a Politics of Locations”, in: *Blood, Bread and Poetry*, London, 1984), „киборг“ фигурата на Дона Харавеј (Haraway, Donna: *Manifesto Cyborg. Donne, technologie e biopolitiche del corpo*, Milano, 1995), „божествената субјективност“ на Лис Иригаре (Irigaray, Luce: “Donne divine”, in: *Sessi e genealogie*, Milano 1989), mestiza-“мешовитиот субјект“ на Глорија Анзалдуа (Anzaldù, Gloria: *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*, San Francisco, 1987), „ексцентричните субјекти“ на Тереза де Лауретис (De Lauretis, Teresa, *Soggetti eccentrici*, Milano, 1999), сè до „номадскиот субјект“ на Роза Браидоти (Braidotti, Rosi: *Nomadic subject*, New York, 1994).

Субјективноста и идентитетот веќе подолго време се во средиштето на интересите на постструктуралистичката, постмодерната, постколонијалната и

Anastasija Gjurčinova

NOMADIZMI DHE FEMINIZMI

vështrim për librin *Subjekti nomad* nga Rosi Braidotti (Rosi Braidotti, *Soggetto nomade. Femminismo e crisi della modernità*, Roma, Donzelli, 1995)

Мендими feminist në fund të shekullit 20 ofroi disa prezantime figurative të konceptit të *subjektit*. Të gjitha këto janë skajore, të lëvizshme, të ndryshueshme, fluide, hibride, plurale dhe shumëfishe. Nga shumësia e propozimeve, si figura për format e reja të subjektivitetit, vlen të përmenden: “subjektet e pozicionuara” të Adrien Riçit (Rich, Adrienne: “Notes towards a Politics of Locations”, in: *Blood, Bread and Poetry*, London, 1984), figura “kiborg” e Dona Haravejit (Haraway, Donna: *Manifesto Cyborg. Donne, technologie biopolitiche del corpo*, Milano, 1995), “subjektiviteti hyjnor” i Lys Irigaresë (Irigaray, Luce: “Donne divine”, in: *Sessi e genealogie*, Milano 1989), mestiza - “subjekti mikst” i Gloria Anzalduas (Anzaldua, Gloria: *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*, San Francisco, 1987), “subjektet ekscentrike” i Teresa de Lauretisit (De Lauretis, Teresa, *Soggetti eccentrici*, Milano, 1999, e deri te “subjekti nomad” i Rosi Braidotit (Braidotti, Rosi: *Nomadic subject*, New York, 1994).

Subjektiviteti dhe identiteti tashmë një kohë të gjatë janë në qendër të interesave të mendimit teorik poststrukturalist, postmodern, postkolonialist dhe femi-

феминистичката теоретска мисла. Притоа, она што ги обединува сите споменати дискурси е критичкото промислување на овие концепти во насока на разнишување на патријархалната империјалистичка и универзалистичка перспектива на западната филозофска мисла. Сепак, за разлика од постструктурализмот, каде што се оди дотаму да се негира постоењето на идентитетот воопшто, феминистичката критика се залага за негово зачувување, но преку значително превреднување на самиот концепт. Само оние што историски можеле да го уживаат статусот на субјекти во полна смисла, тврди Роза Браидоти, т.е. субјекти кои размислуваат, гласаат, поседуваат граѓански права и симболичен авторитет, - само тие можат да си го дозволат луксузот да говорат за „постмодерна криза“ на нивниот идентитет.

Во овој контекст Роза Браидоти ја предлага метафората за номадизмот, веќе подолго време присутна во современата критичка мисла (да ги споменеме само примерите на: G. Deleuze-F. Guattari: *Nomadology*, New York, 1986 или *Номадскиот дух* на Кенет Вајт, Скопје, 1995), која кај неа е поврзана и со искуствата од сопствената егзистенцијална ситуација. „Роза Браидоти: мисла и тело на еден номад“, пишува за неа една нејзина рецензентка. Браидоти е родена во Латизана, близу Удине, во „граничен“ предел, на крајниот североисток на Италија. Уште како дете заминува да живее во Австралија, каде што на Универзитетот во Камбера дипломира со трудот за Симон де Бовоар. Кон крајот на 70-тите доаѓа во Париз, следејќи ги курсевите на М. Фуко и Л. Иригаре, спријателувајќи се со повеќе претставнички на „женското“ критичко писмо, меѓу кои и со Ј. Кристева. Мултикултурна индивидуа *par excellence*, од 1988 година Браидоти живее во Холандија, каде што на

nist. Me këtë rast ajo që i bashkon të gjitha diskursset e përmendura është përsiatja kritike e këtyre koncepteve në drejtim të luhatjes së perspektivës partiarkale imperialiste dhe universaliste të mendimit filozofik perendimor. Megjithatë, për ndryshim nga poststrukturalizmi ku shkohet deri atje sa të mohohet ekzistimi i identitetit në përgjithësi, kritika feministe angazhohet për ruajtjen e tij, por nëpërmjet të një rivlerësimi të rëndësishëm të vetë konceptit. Vetëm ata që historikisht e kanë pasur të mundshme ta gëzojnë statusin e subjekteve në kuptimin e plotë të fjalës, pohon Rozi Braidoti, dmth. subjekte që mendojnë, votojnë, kanë të drejta qytetare dhe autoritet simbolik, - vetëm ata mund ta lejojnë luksin e të folurit për “kri­zë postmoderne” të identitetit të tyre.

Në këtë kontekst Rozi Braidoti e propozon metaforën për nomadizmin tashmë një kohë të gjatë prezente në mendimin kritik bashkëkohor (t'i përmendim vetëm shembujt e: G. Deleuze - F. Guattarit: *Nomadology*, New York, 1986 ose *Fryma nomade* e Kenet Vajtit, Shkup 1995), e cila te ajo është e lidhur me përvojat nga situata personale ekzistenciale. “Rozi Braidoti: mendimi dhe trupi i një nomadi”, shkruan për një recen­zente të saj. Rozi Braidoti është e lindur në Latizanë, afër Udines, në rajonin “kufitar” në verilindjen e skajshme të Italisë. Qysh si fëmijë shkon të jetojë në Australi, ku në universitetin e Kanberës diplomohet me kontributin për Simon de Bovuarin. Kah fundi i viteve shtatëdhjetë vjen në Paris, duke i ndjekur kurset e M. Fukosë dhe L. Irigaresë, duke u miqësuar me shumicën e përfaqësuesve të shkrimit kritik “të femrores”, mes të cilave edhe me J. Kristevën. Individualiteti multikulturor *par excellence*, që nga viti 1998 Braidoti jeton në Holandë, ku në universitetin e Utrehtit e udhëheq Sektorin për studime femrore e gjinore.

Универзитетот во Утрехт го раководи Одделот за женски и родови студии.

„Нашата автобиографија сè уште не е приказна, но треба тоа да стане“, сметаат некои претставнички на феминистичката критика (Ш. Фелман). Така, изворно поттикнат од егзистенцијалната ситуација, номадизмот кај Рози Браидоти мошне природно и инвентивно преминува во нејзина карактеристична теоретска определба. „Фигурата што ја предлагам на субјектот воопшто, но особено на феминистичкиот субјект“, пишува авторката, „во една ситуирана, постмодерна, културолошки диференцирана интерпретација е – *номадош*. Доколку општествената класа, расата, етничката припадност, родот, возраста и другите специфични елементи се оските на диференцијација кои, вкрстувајќи се и проникнувајќи се ја формираат нашата субјективност, поимот *номадски* се однесува на симултаното/истовремено присуство на некои или многу од овие елементи во еден ист субјект.“

Кај Рози Браидоти „номадот“ се разликува од *имигрантишош*, чие што движење е поттикнато од неповолната социјална ситуација, како и од *азилантишош*, кој е задолжително политички детерминиран. Номадот, според Рози Браидоти, воопшто не е *ипринуден* на преселба. Тој е субјект што раскрстил со секоја идеја, желба или носталгија за стабилност. Тој/таа копнее за идентитет создаден од премини, промени и надминување на границите. Притоа, *желбаиша* или *коинежоиш* е клучниот концепт во разбирањето на многукратниот идентитет. Номадскиот субјект на Рози Браидоти не е дефиниран ни преку патувањето, туку пред сè преку идејата за надминување на зададените конвенции. За разлика од егзилот, кој го турка субјектот на маргините на

“Autobiografia jonë ende nuk është rrëfim, por duhet të bëhet i tillë“, mendojnë disa përfaqësuese të kritikës feministe (Sh. Fellman). Kështu, i nxitur burimisht prej situatës ekzistenciale nomadizmi te Rozi Braidoti në mënyrë shumë të natyrshme dhe inventive kalon në përcaktim të sajën karakteristik teorik. “Figura të cilën e propozoj për subjektin në përgjithësi, por në veçanti subjektin feminist” shkruan autorja, “në një interpretim të situuar postmodern, kulturologjikisht të diferencuar është - *nomadi*. Po qe se klasa shoqërore, raca, përkatësia etnike, gjinia, moshja dhe elementet tjera specifike janë boshtet e diferencimi të cilat duke i ndërthurur dhe duke depërtuar e formojnë subjektivitetin tonë, termi *nomad* (si mbiemër) ka të bëjë me praninë simultane/ të njëkohsme të disave ose të shumicës prej këtyre elementeve në një subjekt të njejtë“.

Te Rozi Braidoti “nomadi” dallohet nga *imigranti*, lëvizja e të cilit nxitet nga situata e pavolitshme sociale, si dhe nga *azilanti*, i cili detyrimisht është i determinuar politikisht. Nomadi, sipas Rozi Braidotit, fare nuk është *i detyruar* të shpërngulet. Ai është subjekt që i ka pastruar punët me çdo ide, dëshirë, nostalgji për stabilitet. Ai/ajo digjet për një identitet të krijuar nga kalimet, ndryshimet dhe tejkalimet e kufinjve. Me këtë rast, *dëshira* ose *malli* është koncepti kyç në të kuptuarit e identitetit të shumëfishtë. Subjekti nomad i Rozi Braidotit nuk është përkufizuar as përmes udhëtimit, por, para së gjithash përmes idesë për tejkalimin e konvencioneve të dhëna. Për ndryshim nga ekzili, i cili e shtyn subjektin në margjinat e shoqërisë, nomadizmi është gjendja aktive dhe kreative e trupit dhe frymës sonë. Së fundi “subjekti no-

општеството, номадизмот е активна и креативна состојба на нашето тело и нашиот дух. Конечно, „номадскиот субјект“ на современата феминистичка мисла е политички и епистемолошки ентитет. Тој се труди да ја одбегне опасноста од вклучување на сите жени во еден колективен идентитет, само заради едноставниот факт на нивната заедничка биолошка припадност. Сексуалниот идентитет, тврди Роза Браидоти, не е определен според самата сексуална практика, туку според *желбаџа*, (остварена или остварлива), и таа – *номадска*, што овозможува елаборацијата да продолжи и понатаму, во насока на поимот - *transgender*.

Три основни стратегии се карактеристични за номадизмот на Роза Браидоти: 1. *Трансдисциплинарноста*, како надминување на границите меѓу теоретските дисциплини и уметничките жанри, 2. *Циџаџиноста*, како начин на допуштање другите субјекти да говорат низ нашиот текст и 3. Укинување на дистинкцијата меѓу „високата“ теорија и „народната“ култура. „Номадската свест“ ѝ помага на современата критичка мисла да раскине со фалологоцентричната линеарност на западната филозофска мисла, враќајќи му ја на критичкиот дискурс слободата, виталноста, екстатичноста и креативната убавина. Фигурата на *полиглошоџи* претставува отелотворување на номадскиот субјект во доменот на јазикот, а *преводоџи* природна, заедничка состојба за сите индивидуи кои размислуваат (Ј. Кристева). Не постојат мајчини јазици, тврди Браидоти, туку само лингвистички места како појдовни точки во градбата на сопствениот јазичен свет. И секој текст е конструиран како момент или место на „привремено“ запирање. Номадскиот субјект е тука само на минување...

mad” i mendimit bashkëkohor feminist është entitet politik dhe epistemologjik. Ai përpiket ta shmangë rrezikun nga kyçja e të gjitha grave në një identitet kolektiv, vetëm për shkak të faktit të thjeshtë të përkatësisë së tyre të përbashkët biologjike. Identiteti seksual, pohon Rozi Braidoti, nuk është i përcaktuar sipas vetë praktikës seksuale, por sipas *dëshirës* (të realizuar ose të realizueshme), edhe kjo *nomade* gjë që mundëson që elaborimi të vazhdojë edhe më tutje, në drejtim të termit - *transgender*.

Tri strategji themelore janë karakteristike për nomadizmin e Rozi Braidotit: 1. *Transdisiplinimi*, si tejkalim i kufinjve midis disiplinave teorike dhe zhanreve artistike, 2. *Citatimi*, si mënyrë e të lejuarit që subjektet tjera të flasin përmes tekstit tonë dhe 3. Shkëputja e distinkcionit midis teorisë “së lartë” dhe kulturës “popullore”. “Vetëdija nomade” i ndihmon mendimit bashkëkohor kritik që t’i shkëpusë raportet me linearitetin falogocentrik të mendimit filozofik perendimor duke ia kthyer diskursit kritik lirinë, vitalitetin, ekstacitetin dhe bukurinë krijuese. Figura e *poliglotit* paraqet personizim të subjektit nomad në domenin e gjuhës, kurse *përktimi* gjendje të natyrshme të përbashkët për të gjithë individët që mendojnë (J. Kristeva). Nuk ekzistojnë gjuhë amëtare, pohon Braidoti, por vende linguistike si pikënisje në ndërtimin e botës vetanake gjuhësore. Dhe çdo tekst është konstruktuar si moment ose vend i ndaljes “së përkohshme”. Subjekti nomad këtu është vetëm në kalim e sipër...

Номадската свест предвидува преминувања на границите без однапред определени дестинации и никогаш не чувствува тага или носталгија за „загубените татковини“. Сепак, номадизмот на Роза Браидоти не е апсолутна флуидност која не знае за граници, туку пред сè свесно дека границите не се фиксни, дадени еднаш засекогаш и непремостливи. Во таа смисла номадската свест е пред сè содржана во страста или копнежот за нивно преминување.

Многу елементи од „номадскиот“ феминизам на Роза Браидоти се во дослук и коинцидираат со постструктуралистичката теорија и критика. Но, концептот за „номадскиот субјект“ елабориран од Роза Браидоти пред сè им овозможува на жените да ја спознаат, да ја разоткријат и повторно да ја освојат повеќеслојната структура на сопствената субјективност. Тој бездруго претставува еден инвентивен и сугестивен начин за надминување на кризните места во постмодерната мисла, преку целосно почитување на нејзината комплексност, флуидност и толерантност.

Vetëdija nomade parasheh kalime të kufinjve pa destinacione të caktuara më parë dhe asnjëherë nuk ndjehet pikëllimi ose nostalgjia për “atdhetë e humbur”. Megjithatë, nomadizmi i Rozi Braidotit nuk është fluiditet absolut i cili nuk di për kufinj, por para së gjithash *vetëdije* se kufinjte nuk janë fiksë, të dhënë një herë e përgjithmonë dhe të pakapërcyeshëm. Në atë kuptim vetëdija nomade para së gjithash është përfshirë në pasionin ose mallin për tejkalimin e tyre.

Shumë elementë nga feminizmi “nomad” i Rozi Braidotit janë në pajtim dhe koincidojnë me teorinë dhe kritikën poststrukturaliste. Por koncepti për “subjektin nomad” i elaboruar nga Rozi Braidoti para së gjithash iu mundëson grave ta njohin, ta zbulojnë dhe përsëri ta pushtojnë strukturën shumshiresore të subjektivitetit personal. Ai patjetër paraqet një mënyrë inventive dhe sugjestive për tejkalimin e vendeve të krizës në mendimin postmodern, përmes respektimit të tërësishëm të kompleksitetit, fluiditetit dhe tolerancës së tij.

Përkthim: Lindita Ahmeti